

JOAN BASTARDAS

SESSIÓ EN MEMÒRIA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ FILOLÒGICA
BARCELONA, 2011

Joan Bastardas

Sessió en memòria

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES, LIV

Joan Bastardas
Sessió en memòria

Sala Prat de la Riba
17 de maig de 2010

BARCELONA
2011

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Joan Bastardas : sessió en memòria, Sala Prat de la Riba, 17 de maig de 2010. —
(Semblances biogràfiques ; 54)
A la coberta: Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica
ISBN 9788499650821
I. Bastardas, Joan, 1919-2009 II. Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica
III. Collecció: Semblances biogràfiques ; 54
1. Bastardas, Joan, 1919-2009 2. Filòlegs — Catalunya — Biografia
929Bastardas, Joan

© dels autors dels textos

© 2011, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 2011

Tiratge: 200 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-082-1

Dipòsit Legal: B-40315-2011

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Salutació, <i>per Salvador Giner</i>	7
Parlament, <i>per Joan Martí i Castell</i>	9
El camí i el laberint, <i>per Mariàngela Vilallonga</i>	13
Record de Joan Bastardas: l'home, el mestre, la paraula, <i>per Joan A. Argenter</i>	21
Joan Bastardas en el meu record, <i>per Josep Lluís Vidal</i>	29

Salutació

Benvinguts tots a l'Institut d'Estudis Catalans.

Estem reunits avui, 17 de maig de 2010, per retre homenatge a Joan Bastardas i Parera, qui fou membre de l'Institut; un gran llatí i un eminent romanista. A més, fou un gran lingüista i un intel·lectual notable del nostre país. Catedràtic de la Universitat de Barcelona, fou especialista en llatí medieval hispànic. A l'Institut, en col·laboració amb el Consell Superior d'Investigacions Científiques, dirigí el *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, ambiciós programa de recerca que encara perdura. Va ser membre d'aquesta casa des del 1972. En fou vicepresident entre el 1983 i el 1986. Fou curador de l'edició de 1984 dels *Usatges*, el document jurídic català més antic. La seva ingent tasca científica va ser reconeguda amb diverses distincions, com ara la Creu de Sant Jordi.

Joan Bastardas era un gran científic de la llengua. A més, tenia una gran capacitat d'accedir al públic a través d'una visió amable de la llengua. *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots* és un dels seus llibres cabdals. Va dur a terme una enorme tasca per fer accessible a la ciutadania la seva gran saviesa i la noblesa del nostre idioma.

Nosaltres, a l'Institut d'Estudis Catalans, mirarem d'estar a l'altura moral i científica del professor Bastardas.

SALVADOR GINER
President de l'Institut d'Estudis Catalans

Parlament

Hi ha molts adjectius de semàntica positiva que encaixen perfectament en la persona de Joan Bastardas. En els parlaments dels qui m'han precedit en aquest acte se n'han dit uns quants i molts d'altres han quedat en el sobreentès. Per part meva, n'afegeixo dos: *excellent* i *íntegre*. Amb el primer vull fer referència a la seva intel·ligència en l'exercici de la investigació i de la docència, i en la interpretació agudíssima de la realitat en tots els seus vessants. Vaig estudiar a la Universitat de Barcelona entre 1962 i 1967; era una institució miserablement empobrida per la dictadura. Alguns pocs fets me'n salven el record: la consciència d'haver de lluitar a favor de les llibertats ultratjades i les poquíssimes excepcions de professors dignes, l'honoradesa dels quals els alineava en la defensa dels drets elementals. Joan Bastardas n'era un; un oasi en aquell desert. El tarannà patriarcal que mai no l'abandonà anava lligat amb l'esperit afable; fou un mestre amable, afectuós, sempre àvid de coneixements; sempre disposat a donar la seva opinió si hom la hi demanava, amb una modèstia i benvolença incommensurables.

Joan Bastardas ha destacat arreu com a romanista. L'àmbit en què més ha despuntat ha estat el del llatí medieval; ningú no coneix com ell l'estadi del trànsit de la llengua dels romans cap a la llengua catalana, especialment en el lèxic. Ha estat qui millor ha analitzat el que ell denominà *català preliterari*. Ha encapçalat fins que ens deixà un projecte magne: el *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, que dignifica la nostra llengua amb unes aportacions que hi fan llum des dels orígens remots, juntament amb altres monografies, com *La llengua catalana mil anys enrere*, i tants i tants d'articles escampats en revistes, que han fet saber al món les arrels historicolingüístiques del català.

En una altra direcció, els companys de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans sabem la feinada que dugué a terme a les Oficines Lexicogràfiques, feinada que es reflecteix particularment en la redacció de les dues edicions del

Diccionari de la llengua catalana i en la de la gramàtica encara inèdita. El caracteritzava una actitud ensems oberta i respectuosa envers la normativa. No es pot dir que fos un purista; el domini i el sentit de l'idioma que tenia feien que adesiara fos fins i tot escandalosament permissiu. Allò que en canvi l'amoïnava de debò era la consciència de fins a quin punt l'opressió als Països Catalans ens ofega en tots els terrenys. I, a partir d'aquesta consideració, no acceptava allò que lamentablement alguns insisteixen a defensar: despullar la llengua catalana de molts dels seus elements més peculiars, en benefici d'una suposada facilitat major d'aprendre'l i d'usar-lo; no acceptava de cap de les maneres que es desdibuixés la genuïnitat del català per a acostar-lo a la llengua dominant i paradoxalment allunyar-lo alhora de les solucions que l'agermanen amb les altres llengües romàniques.

Fou un membre de l'Institut d'Estudis Catalans que hi destacà per una dedicació total. Els seus companys i amics sabem molt bé com intervenia sempre amb els comentaris crítics a la documentació sobre lexicografia o sobre gramàtica. No estava convençut que es tingués prou en compte allò que ell remarcava; i hi patia especialment. Però no defallia: encara que pensés que potser no es valorarien justament les seves opinions, mai, absolutament mai, no deixà de fer-les amb total llibertat i afegint als raonaments filològics i lingüístics comentaris personals d'un interès excepcional. Probablement s'equivocava en suposar que els seus advertiments, les seves notes, les seves perplexitats no eren ben rebudes. Sé de manera ben feaent pels comentaris de tots els membres de la Secció Filològica fins a quin punt es respectaven, fins a quin punt hom agràia les seves intervencions plenes de seny i d'un sentit històric de la llengua del tot personal i d'una solidesa incomparable.

Fou, doncs, un erudit, un estudiós, un mestre excel·lent, reconegut per tothom.

L'altre qualificatiu que he triat és *íntegre*. Un tret que cobria transversalment tota l'activitat de Joan Bastardas i que se centrava essencialment en la impossibilitat de separar mai la seva feina de la preocupació pel nostre país. Fou un ciutadà modèlic en la lleialtat al poble, a la cultura, a la ciència. I la integritat li costà amargors. Perquè Joan Bastardas no estava disposat a fer concessions en nom de cap pragmatisme o d'estratègies que no fossin estrictament adreçades a la defensa total, sense equívocs, dels Països Catalans; no s'avenia amb el possibilisme com a excusa per a la renúncia a dir i a fer sempre, sempre, allò que la consciència li dictava.

Vet aquí que en els darrers anys, Joan Bastardas ja no era l'home esperançat, animat, entusiasta que havíem conegut. Li feia mal un poble que ell no veia que se'n pogués sortir, d'un context obstinadament hostil. Sense caure del tot en el pessimisme, vorejà un escepticisme gens dolç. S'adonava de l'afluïxament en els compromisos per part de tanta gent. S'adonava de la contemporització que serveix més per a justificar allò que no és justificable i que permet una aparent situació còmoda als poders, siguin els que siguin. Això ens amoïnava als qui l'havíem conegut de feia anys. Patíem del seu patiment.

No s'estava de dir, entristit, però no resignat, que les coses no anaven com haurien d'anar. Una mica arreu; sense excloure, doncs, el mateix Institut d'Estudis Catalans, la mateixa Secció Filològica. No n'estava del tot satisfet.

L'honradesa li generava una altra virtut: la sinceritat. Parlava clar, directe; sovint, fins i tot durament. Sempre deia allò que pensava. I mai no defallí en aquest capteniment; això ens fa sospitar que, malgrat tot, devia creure que es podia fer alguna cosa per a millorar; altrament hauria abdicat, cosa que mai no féu.

Amb la seva partença hem perdut un ciutadà modèlic, un llatísta insigne. Hem perdut col·lectivament *excellència* i *integritat*. La Secció Filològica s'ha quedat amb un buit profund. Nogensmenys, sortosament comptem per sempre més amb l'exemple d'un home l'obra científica del qual és fonament infrangible que ens permet i ens obliga a continuar treballant. Comptem per sempre més amb l'exemple d'un home el compromís del qual amb el seu poble ens il·lumina en aquests temps tan i tan foscos, i ens ajuda a mirar d'avançar malgrat les inclemències i les hostilitats que no cessen.

Tot l'honor a Joan Bastardas i Parera!

JOAN MARTÍ I CASTELL
President de la Secció Filològica (2002-2010)
Institut d'Estudis Catalans

El camí i el laberint

Deia que odiava els homenatges i que no volia rebre'n cap, després de la seva mort. Ho va dir públicament, ho va deixar encarregat a alguns dels seus deixebles més propers. Però, si avui som aquí, és per recordar el doctor Joan Bastardas com a membre numerari que va ser de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). No hem pas pretès de traïr la seva voluntat, més aviat hem volgut aplegar-nos en aquesta sala que ell va trepitjar tantes vegades, perquè volem agrair-li tot el que va fer per aquesta casa, per la llengua catalana, per aquest país nostre, i per nosaltres mateixos.

Fa poc més d'un any, en aquesta mateixa sala, vaig llegir una nota necrològica per al doctor Bastardas. Allà vaig intentar donar una breu visió general de la seva biografia acadèmica. La nota va ser publicada a la revista *Llengua & Literatura*, l'any passat. És per aquest motiu que, avui, em centraré en uns aspectes més concrets del llegat escrit que el professor Bastardas ens ha deixat.

Si exceptuem un conte que va escriure per als seus néts, Joan Bastardas no va cultivar, o almenys no va publicar, la creació literària estrictament dita. Però, si, deixant de banda les traduccions, ens fixem en els darrers dos llibres que va publicar, l'un l'any 1996, l'altre l'any 1998, ens adonarem que, en certa manera, aquestes dues obres participen de la literatura de creació, sobretot la primera. M'estic referint a l'assaig *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots*, de 1996, i al recull de treballs «*Els camins del mar*» i *altres estudis de llengua i literatura catalanes*, de 1998.

Bastardas no s'està de fer valoracions subjectives sobre alguns dels versos o dels textos d'altri que menciona en els seus estudis. Com tampoc no s'està d'utilitzar mots sorprenents per a obres erudites. Només cal que ens fixem en el mateix títol d'un d'aquests treballs, *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots*. Aquí sí que em penso que hi ha una voluntat literària, i no només en el títol. En

primer lloc, l'obra és escrita en forma de diàleg, tot un gènere literari ben present en la literatura de tots els temps, encara que menys en la contemporània, que Bastardas recupera i fa reviure. En segon lloc, Bastardas crea tot un món de ficció en el qual es mouen els dos protagonistes del diàleg: Joan i Ramon, Bastardas i un seu àlter ego. El diàleg permet a Bastardas una obra erudita i acadèmica sí, però també ben viva, especialment en les acotacions que hi inclou i que ens situen en una acció real o teatral, tot un joc de personatges de debò i d'elements imaginats sobre la base clara i real de la llengua catalana.

No és pas a l'atzar que a la portada dels *Diàlegs* s'hi pot veure el laberint que reproduceix un famós grafit de Pompeia. En una entrevista a un diari, Bastardas va explicar que considerava aquesta obra com una mena de memòries docents. I en el prefaci hi podem llegir:

Encara que a estones en tingui l'aparença, aquest llibre no és un llibre de divulgació. Què hi ha d'eminent que no sigui també altament dificultós i laberíntic?

Vet aquí novament el laberint. I més endavant encara hi diu:

N'ha estat una exigència la forma de diàleg, cosa que requereix una certa ambientació. No sé si he sabut treure'n el partit que se m'oferia. Una altra conseqüència és que tot plegat pot semblar un garbuix. No ho és. Contra tota aparença, he procedit sempre amb ordre i concert: cada cosa té el seu lloc. Ara, és més que probable que no hagi sabut esmerçar en aquest llibre meu la ciència i el talent suficients perquè pugui ser considerat un assaig que ocultament invita a la reflexió i ocultament suggereix camins. Caldrà resignar-s'hi.

A finals de l'any 1998, el professor Bastardas redactava, per encàrrec meu, una descripció del seu ex-libris, que va sortir publicat als *Fulls de la Revista de Girona* del número 193 corresponents a març-abril de 1999. Sota la broma i la ironia que el caracteritzaven, hi deia coses que ens podem prendre seriosament. Em permetré de llegir el text sencer, no és gaire llarg i és ben poc conegut, sospito.

Aquest és un fals ex-libris. Mai no se m'ha ocorregut de posar-lo a cap llibre meu. Jo no tinc biblioteca. Tinc munts de llibres, que no és el mateix. A vegades, quan cerco un llibre que no sé on ha anat a parar, hi trobo petites joies oblidades, joies tanmateix. En el meu autèntic ex-libris, és a dir, el que tinc en la ment, no hi ha cap figura, solament hi ha art tipogràfic: unes capitals bellíssimes (unes Perpetua, potser) distribuïdes amb seny i audàcia. També en tindria exemplars en català: «Aquest és un dels llibres de J. B.», que això, o una cosa semblant, deu voler dir el llatí *Ex libris*. Molt pocs exemplars potser dirien: «Possèia i estimava aquest llibre J. B.». Boira i cendra pretensiosa. Però he d'explicar la història i el significat d'aquest fals ex-libris. Un dia jo sortia de classe amb unes fotocòpies que havien servit perquè les noies i els nois es fessin càrrec

de l'aspecte que tenien els grafitos de Pompeia i veiessin que no eren de lectura impossible; un amic i col·lega es va interessar per un d'ells, el que representa un laberint amb la inscripció que diu: *Labyrinthus / hic habitat / Minotaurus*. Hi van intervenir altres companys; un d'ells —no puc recordar qui era, i em sap greu— ens va explicar coses meravelloses sobre la història dels laberints i el seu significat; el de Pompeia, com el del petroglif prehistòric de Galícia, era fàcil de reproduir i ens ho mostrava (llapis i paper). Jo vaig observar que com a ex-libris podia contenir un advertiment al lector: «Aquest llibre pot ser un laberint i, ja se sap, dins el laberint pot haver-hi un minotaure capaç de colpir la ment o el cor del lector i deixar-hi un senyal perenne». Ara vull recordar aquí la veu adolorida de Francesca de Rímini: *Galeotto fu il libro e chi lo scrisse*; en el nostre Curial la lectura de l'Eneida encén d'amor el cor de Camar. El mateix llibre pot ser esperança per a uns, follia per a uns altres. Llibres han engendrat vocacions, i llibres dolents sovint han engendrat llibres bons, i, encara més sovint, llibres bons n'han engendrat de dolents. Jo poso ara aquest meu fals ex-libris dins els llibres i separates que envio als meus amics. I a vegades rebo postals de laberints escampats per Europa (el que més m'agrada és el de la catedral de Mirapeis) i algunes breus monografies il·lustrades. Entre broma i broma aquest meu fals ex-libris (fals, però meu) va ser dissenyat per Esteve Font de Sant Julià, amb la col·laboració de la seva muller, Carmen González de Lanzarote, amics.

Probablement, molts dels que som aquí conservem, dins els llibres que ens enviava, l'ex-libris del professor Bastardas.

Si he gosat de llegir aquest text, és perquè crec que mostra un retrat fidel del seu autor. No sé si m'equivoco en pensar que el professor Bastardas s'hi sentia bé, al laberint, i se sentia ben representat pel laberint. Per sortir del laberint calia trobar el camí, i potser també algú que mostrés aquest camí. I, al laberint, hi habitava el Minotaure. Em sembla que bé podem prendre'ns aquesta imatge simbòlica com a mostra del caràcter, de la manera de pensar i de viure del professor Bastardas. D'un laberint, diuen, se'n pot sortir, d'una línia recta no. Em sembla que el laberint del professor Bastardas bé podria ser la biblioteca de Babel de Borges. No en va la biblioteca de Borges conté una escala de cargol, allò més semblant a les línies del laberint. Que potser no és transitar pels camins del laberint cadascuna de les classes que impartim els que ens dediquem a la docència? Que potser no descabdellam el fil d'Ariadna que ens ha de permetre de sortir del laberint, quan escrivim un treball de recerca?

Endinsem-nos una estona al laberint dels *Diàlegs*. Tornem al títol i al gènere. Són nombroses les picades d'ullet del professor Bastardas al lector, algunes explicitades a l'inici del primer diàleg, com la dels noms dels dos interlocutors:

Per tal de llevar fatiga al lector, com deia Bernat Metge, 'no vull que sia trobat 'dix' e 'diguí' en aquest llibre, sinó Ramon i Joan, 'per tal com lo dit amic meu e jo som així nomenats'.

Així, en l'obra veiem que hi ha tot un seguit de baules encadenades que uneixen la tradició clàssica amb la tradició bíblica i amb la tradició dels nostres clàssics catalans, com aquesta recreació d'una frase de l'*Apologia* de Bernat Metge mostra. És lícit també pensar que Bastardas va tenir present el títol de Manuel Brunet *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries*, de l'any 1925, a l'hora de donar un títol a la seva obra?

No és pas a l'atzar que cadascun dels cinc diàlegs porta el nom d'un personatge bíblic, amb una relació simbòlica amb el contingut de cada diàleg, que fa estirar el fil de la història. El primer és «Aharon». El títol del segon és «Dina». Al tercer li correspon el nom d'«Habacuc». El quart té el nom de «Jonàs». I el darrer és «Jonatan». Al nom segueixen uns subtítols que sintetitzen el contingut de cada diàleg, com veurem.

Als *Diàlegs* hi és tot. Hi ha els treballs anteriors de Bastardas enriquits amb reflexions noves, hi ha reflexions personals, hi ha les classes, hi ha la paraula viva i vida, hi ha entusiasme. De manera que hi podem trobar tots aquells aspectes que el professor Bastardas va estudiar i sobre els quals va reflexionar al llarg de la seva vida: sociolingüística, semàntica històrica lexical, estudi comparatiu entre llengües, història de la llengua, tradició clàssica, filologia llatina, romànica i catalana.

A l'inici del primer diàleg, se situa l'acció, l'escenari, els personatges protagonistes i el model. En el títol del primer diàleg, l'autor juga amb el nom d'un professor, imaginari sembla, i el nom del germà gran de Moisès, el fundador del sacerdoci jueu. Es tracta d'Aharon i el diàleg s'explica amb aquest subtítol: «El lèxic i l'actitud diversa de les comunitats lingüístiques davant l'home i el món que l'envolta» (p. 7-42). Voldria destacar dues afirmacions, de mena diversa, que fa en aquest primer diàleg. La primera sobre el diccionari de Pompeu Fabra:

Ja he dit que el Fabra és una herència dura rebuda en circumstàncies pèssimes. És un tresor. Allò que deia que m'agradaria de trobar a l'illa deserta. Hi trobo elegància. Joseph Gulsoy n'ha fet un elogi just, que tothom amb una mica de seny compartirà. Altrament, sort n'hem tingut! Sense fer retrets a ningú, la veritat és que el tresor s'ha mantingut colgat a terra. I els tresors no són per a tenir-los enterrats durant cinquanta anys, ni per a presentar-los maquil·lats cinquanta anys després.

La segona afirmació, provocada pel parlar barceloní i per les interferències del castellà en la nostra llengua, fa dir a Joan (p. 21):

Els homes hem d'assumir les nostres debilitats, els nostres defectes, si no volem viure en una angoixa constant i inoperant, però una cosa és assumir-los i una altra estar-ne satisfets; els defectes no s'han de presentar com a virtuts. Altrament allò que és tolerable a un nivell, no ho és en un altre; allò que és tolerable al carrer, no ho és a l'escola. Ara i al cap i a la fi, el divorci entre la llen-

gua oral i escrita és molt més gran en altres llengües, llengües de sostinguda tradició literària, que en català.

El segon dels diàlegs pren el nom de «Dina, la filla de Jacob, la del plany d'Abelard, que més d'una vegada he hagut de comentar a classe», diu l'autor (p. 44), i versa sobre «Els canvis i els desplaçaments semàntics en la diferenciació del lèxic romànic» (p. 43-74). És en les primeres línies que hi trobem aquestes consideracions sobre la condició humana:

És el que sol passar quan deixem les coses per a un altre dia, a l'atzar. Ja se sap: tots plegats estem sempre enfeinats i correm adelerats darrere afers que paradoxalment pensem —potser a vegades sense raó— que ens fan perdre miserablement el temps. Hi ha també una pèrdua d'illusió: allò que pensaves que podia tenir, si més no, un cert interès en algun aspecte més o menys recòndit, ara se't presenta com un esforç del tot inútil.

I, més endavant, ens fa adonar de la satisfacció que sent per la feina del filòleg, la seva feina. Diu així:

Els esmicolo [els textos] quan existeixen i es deixen esmicolar. Sóc filòleg i no me n'averonyeixo. D'unes quantes paraules escrites podem extreure'n una explicació satisfactòria sobre l'origen d'un mot o de l'accepció d'un mot. Tu sempre vols exemples i a mi m'agrada parlar amb exemples. Molta gent sap ara quina és la relació entre les figures i el fetge...

Aleshores s'estén sobre el vers d'Horaci que parla del fetge gras, i mostra al seu interlocutor els textos de Sèneca, de Titus Livi i de Collumela a propòsit del nom del vent *vulturnus* i *eurus*.

En un altre lloc, al pròleg del recull «*Els camins*», hi deia també sobre la Filologia amb majúscula i en relació amb aquella obra: «La Filologia, que és la mare de la lingüística i dels estudis literaris, ho domina tot.»

Li agradava al professor Bastardas de fer com Ciceró al seu *Orator* amb l'oratoria, enllaçar la filologia amb altres matèries. És així com parla, en aquest mateix pròleg, de com s'estima particularment el treball titulat «Sobre la cronologia i significació de l'usatge *Quoniam per iniquum principem*» que hi va incloure. I ens diu per què: «És la filologia [ara en minúscula] aplicada a la història del dret i ofereix una visió nova del caràcter constitucional d'alguns usatges.»

Per al tercer diàleg, Bastardas va triar el nom d'Habacuc i el tema tracta sobre «La història semàntica dels mots» (p. 75-101). La tria prové del comentari de l'interlocutor Ramon i dels versicles del llibre d'Habacuc que menciona, a propòsit d'un cas «de lluita pel poder sense escrúpols». Així és que novament Bastardas no s'està de fer un comentari sobre la condició humana (p. 75):

Ací el vaig interrompre, perquè sé que la seva llengua, quan hi posa ironia, és com un bisturí, i a mi mai no m'ha estat plaent ni dir ni escoltar mal de ningú. Però també penso que el silenci, tan còmode, sovint ens fa còmplices i no contribueix a fer que els homes de bona voluntat mirin d'adobar allò que no funciona, que no funciona escandalosament. El que és certament admirable i trist és que tots plegats considerem que la manipulació, per continuar no dient les coses pel seu nom, i els intercanvis de favors són inevitables i inherents al sistema, que pensem que l'esperit de classe és cosa del tot sagrada, i que no ens importi en absolut el mal que es faci així a la Universitat. Perquè no es tracta d'altra cosa que del bon regiment de la Universitat, que ha de procurar el seu propi bé.

És en aquest mateix diàleg on voldria destacar una frase al·lusiva a l'IEC, del moment que va acollir-lo. Ja n'havia fet un elogi poques pàgines abans, però és a la pàgina 82, on llegim:

Quan el Sr. Rubió em va posar a la solapa el distintiu de membre adjunt de l'Institut d'Estudis Catalans, per un moment vaig pensar que havia fet alguna cosa que valia la pena. No t'espantis; va ser sols un instant. Et feia sentir estimat. I això sí que va ser important per a mi.

El professor Bastardas va ingressar a l'IEC el 19 de maig de l'any 1972, d'aquí a dos dies, doncs, farà trenta-vuit anys d'aquest episodi.

Per al quart diàleg subtítulat «Més coses sobre la història semàntica dels mots» (p. 103-139), el personatge bíblic escollit és Jonàs, «el torsimany, a punt de ser engolit per la balena». Explica Bastardas, a l'inici d'aquest diàleg, que un gravat amb aquesta il·lustració a la masia del seu amic, el

va fer reflexionar i vaig intentar de convèncer el meu amic que això que fèiem no tenia cap mena de sentit. Fou en va. Ens hi posàrem aquell mateix dia, quan ja s'allargaven les ombres, i continuàrem l'endemà i l'altre.

La imatge que ens deixa aquest text és la del final de la primera de les *Bucòliques* de Virgili, que ja ens han estat suggerides unes línies abans, quan llegíem:

El vent feia sonores les velles alzines que envoltaven la casa i els penyals de Montserrat tancaven l'horitzó. Lluny, vora el torrent, un vell àlber llampat. A fora feia molt de fred, però la calefacció feia confortable l'interior. Hi havia també una immensa llar de foc.

Aquest quart diàleg és el que presenta un discurs més travat, amb menys intertítols. Hi estudia alguns d'aquells mots que en diríem «essencials»: *dona* i *anar* mereixen quasi una monografia dins de l'obra. Justament havia tractat de «Fem-

bra i dona en 'Lo somni' de Bernat Metge» en un treball anterior, inclòs posteriorment a «*Els camins*». Com també havia aprofundit en una monografia, de nou reproduïda en aquell volum, pel que fa a «Una anàlisi de l'expressivitat lexical feta sobre els mots que signifiquen 'besada'». És en aquest mateix diàleg, on retorna sobre el tema. Se'm fa difícil de triar un fragment que, breu i per ell sol, exemplifiqui algun aspecte del treball de Bastardas. Potser em decantaré per aquest:

Em sembla que el que avui hem anat dient ha servit per delimitar el sentit d'allò que cerquem; ara no es tracta de veure com el que anomenem circumstàncies històriques, fets de caràcter cultural, actituds mentals, etc. es reflecteixen en la llengua —això ja ho hem vist quan parlàvem del cristianisme o de la societat feudal o dels eufemismes o dels tecnicismes com a factors de renovació lèxica—; ara es tracta de seguir el camí invers i de veure com la llengua pot reconstruir situacions i actituds, o almenys posar de manifest l'existència d'una connexió, que podia haver passat desapercebuda, entre els fets lingüístics i els de caràcter històrico-cultural. Ara es tracta d'anar de la llengua a la història, per a dir-ho d'una manera tan clara com inexacta, perquè les coses rarament són simples; sovint són d'una gran complexitat.

El cinquè i darrer diàleg, «Jonatan», tracta de «Llengua i temperament. La vida i la mort dels mots» (p. 141-163). Quan, a l'inici, el professor justifica el nom que porta el diàleg, l'atribueix a un contundent Ramon. Li respon Joan:

Jonatan és certament una figura plena de lleialtat i simpatia i el Plany de David sobre Saül i Jonatan d'Abelard és una meravella, un cant a l'amistat: Conhort del meu dolor, / remei de les meves penes, / cítara meva! / Ara més que mai m'ets necessària. És un nom bo, però no serveix; ja tenim un diàleg que té un nom començat en J. Hauríem de cercar un nom que vagi més enllà en l'ordre alfabètic en què sense proposar-nos-ho ens hem trobat. En aquest sentit Maria Tympanístria, la germana d'Aaron, seria més escaient. Altrament gairebé equibraria els noms masculins i els femenins, i això ara és important.

L'amistat, finalment, prevaldrà sobre aquests arguments i el diàleg rememora Jonatan, fill de Saül, «un germà per a David».

Si deixem de banda un altre «essencial» de Bastardas que es tracta en aquest darrer capítol: *amar i estimar*, un vertader plaer per la mostra d'erudició barrejada amb la sensibilitat, la qüestió que relaciona llengua i temperament porta Bastardas a una cloenda d'or per a uns diàlegs meravellosos. Encara se'm fa més àrdua la tasca d'escollir-ne uns mots, perquè tota tria suposa una renúncia. Prescindiré dels mots finals que resumeixen tot plegat, encara que l'obra es clogui amb la intenció d'anar «a donar un tomb sota les branques nues dels vells tells i sota el fred de l'hivern». I em quedaré amb aquest comentari de Joan:

Veig que no has perdut la teva ironia. Aquesta mena d'ironia, que té un lligam estret amb el sentit de la mesura, que no fa sang, sinó que ens fa veure com són de relatives les nostres dèries, és cosa molt catalana i haurem de veure com es manifesta en la llengua.

Joan Bastardas és d'aquella mena de científics que honoren un país. Rigorós, crític, minuciós, sincer, sever, valent, irònic, treballador, honest, ens ha deixat una obra endreçada amb il·lusió i entusiasme. No ha cercat honors, ha intentat ser útil, potser seguint les recomanacions de l'*Ars poetica* d'Horaci.

El millor record que podem tenir per a algú que ja no hi és, em sembla que és el d'escoltar la seva veu, a través de les paraules que va deixar escrites en els seus llibres, perquè, com el mateix Bastardas deia a la pàgina 88 dels *Diàlegs*, «els grans mestres són els llibres». Això és el que he intentat en aquesta meva intervenció: recordar el filòleg i llatí Joan Bastardas volent escoltar la seva mateixa veu.

M'he fixat, per això, en un dels darrers volums publicats pel professor Bastardas i he assajat de mostrar alguns elements que ens apropen al costat humà del professor. No sé si ho he aconseguit. Tant de bo ell fos aquí per corregir-me, per esmenar-me. Potser m'hauria dit que hi veia bona voluntat i estimació, en aquestes pàgines, i això, de fet, és el que compta.

El professor Bastardas em va enviar el llibre dels *Diàlegs*. Amb un ex-libris, és clar. I aquesta dedicatòria: «Laberint amb Minotaure amansit per a Mariàngela Vilallonga / 4-2-96 / Joan Bastardas / amb il·lusió.»

Amb il·lusió i amb els mots del savi professor, he confegit aquestes pàgines que acabo de llegir.

MARIÀNGELA VILALLONGA
Membre de la Secció Filològica
Institut d'Estudis Catalans

Record de Joan Bastardas: l'home, el mestre, la paraula

Participo en aquest acte amb una certa recança. D'una banda, és pública i notòria l'aversion de Joan Bastardas envers els actes d'homenatge aplicats a la seva persona. «Treu-li del cap», em va demanar quan va saber que el president de la Secció Filològica, que ens acompanya a la mesa, li preparava un homenatge en la intimitat de la Secció amb motiu dels seus noranta anys. Aquest acte d'avui és una mica no diré com traïr la seva voluntat, però sí com contrariar-lo a títol pòstum. Però també és cert que l'agraïment envers els mestres és una virtut i els homenatges a homes savis honoren qui els promouen i practiquen.

D'altra banda, crec que hi ha col·legues que podrien parlar amb més qualificació que no pas jo. Tanmateix, el gènere demana sempre una visió personal i esvair el dubte d'impostura. Podem fer-ho millor o pitjor, però el públic espera escoltar veus autoritzades en un acte com aquest.

Sé que no és la millor manera de començar una bella amistat ni de mostrar l'autoritat a què tot just m'he referit, però vaig tenir el plaer de conèixer Joan Bastardas per error. D'ell vaig rebre la primera lliçó universitària. Per error. Perquè s'havia produït un d'aquells canvis d'aula d'última hora que ja començaven a caracteritzar la disbauxa, esdevinguda crònica, de l'organització acadèmica dels primers dies de curs. Com als aeroports quan, a última hora, et canvien la porta de sortida del vol. De fet, el doctor Bastardas feia la primera lliçó de llatí de segon curs. Més tard en vaig rebre ensenyaments sobre llatí vulgar. La nostra relació, però, es va forjar sobretot després que va haver format part del tribunal que em va jutjar la tesi doctoral —no és que aquesta en fos la causa; és solament un terme *post quem*. Van sovintejar les nostres trobades a la universitat, al Centre Superior d'Investigacions Científiques (CSIC) o a casa. Finalment, ens vam retrobar a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC).

Molts han dit que Joan Bastardas era un mestre. Pocs, que ho era més enllà de l'aula i l'acadèmia, en el sentit anglosaxó del mot. No vull dir solament que el seu

magisteri filològic no es limitava a les classes, per molt que, com ens recordava Rosa Maria Pinyol en l'obituari que li dedicà, ell considerés un privilegi d'exercir la docència. És obvi que els mestres ho són tothora: ultra les aules, hi havia el despatx de la universitat, espaiós i ple de llibres, que feia també de seminari on s'aplegaven estudiants «al voltant d'una taula llarga lleugerament afuada» —com la descriu en un llibre—, el claustre de la facultat, obac a baix, assolellat a dalt, però també el CSIC, silent i monàstic, la Secció Filològica de l'IEC i les Oficines Lexicogràfiques, històriques, la Reial Acadèmia de Bones Lletres, un xic solemne, les lliçons improvisades en trobades a la llar o al tren de Sarrià, l'atrotinat i el d'ara. Però no em refereixo a aquesta mena de magisteri, sinó a d'altres. Per exemple, Joan Bastardas era un mestre en l'art del parlar indirecte, fenomen pragmàtic més o menys identificat, de gran importància en certes cultures i present arreu. Ho era en la conversa diària i també en situacions més formals, com a les reunions de la Secció Filològica. Era sagaç, però més encara, forçava la sagacitat de l'interlocutor.

Recordo que un dia, tot xerrant arran de no sé ben bé què vagament relacionat amb TV3, va amollar «Ara podem saber si ha plogut a València»: es referia, és clar, a la visió en pantalla del mapa dels Països Catalans amb què s'havia encetat la informació meteorològica, avui l'espai «El temps». Els Països Catalans eren l'espai de referència natural de Joan Bastardas, com els segles del IX a l'XI eren la seva primera referència temporal dins la filologia i els avatars del segle XX la seva referència vital. Avui sembla que l'expressió «Països Catalans» hagi fet mutis; hom organitza congressos sobre la crisi del concepte.

No els vull fer perdre el fil: tornem al parlar indirecte. De tant en tant, em feia arribar notes i epístoles sobre temes de gramàtica o filològics. En trio una a l'atzar: una llarga nota escrita a màquina sobre un tema de sintaxi. Hi lleigeixo de la seva mà, escrit amb llapis:

Ara em dedico a estripar papers, però he pensat que aquest, i els adjunts, els podries estripar tu. Gràcies.

Crec que no cal gaire hermenèutica. Com en els acudits: no hi ha res pitjor que haver-se d'explicar després d'haver-los explicats.

Aquest mestratge en el parlar indirecte era una conseqüència natural d'un dels trets que el definien: una certa murrieria, i no ho dic «*en mala parte*», que usava fer la Real Academia Española; ho dic sense reserva i amb estimació. Hi ha la murrieria del qui ens vol imposar tortuosament un *fait accompli*, irreversible. No és això, la murrieria d'en Joan no perseguia fins ocults ni beneficis personals; de fet, consistia a assolir un objectiu o induir a una acció sense esmentar-los explícitament, però a cara descoberta i a fi de bé.

Solia recórrer a una altra estratègia discursiva, a mig camí entre la desresponsabilització i la deferència. Això li permetia fer afirmacions prou fermes i afegir tot seguit que «tot plegat això no té cap importància», o «jo no sé si aquesta teoria meva és gaire convincent», insinuant que no calia prendre'l com a *auctoritas*. O, inversament, en relació amb una afirmació o una teoria d'altri que no li feia el pes: «Que no m'ho cregui, no vol dir que no pugui ser veritat.» O «Jo no comparteixo [...] aquesta opinió [...], que, tanmateix, em sembla saludable.» Es tractava d'escoltar i de llegir els altres amb la convicció que mereixen el benefici del dubte i que fins i tot poden tenir raó, sense anul·lar el criteri propi, de dialogar-hi. No és estrany que en una meravellosa obra adoptés la forma del diàleg.

Hem esmentat el seu compromís amb la docència. Que li agradava és cosa comprovada; amb quin objectiu, podríem deduir-ho d'aquesta seva afirmació, referida a la diversitat d'expressió lexical en les llengües:

Però una cosa és saber que cada llengua és un món, una altra cosa és mostrar-ho i encara una altra és viure-ho i fer-ho viure. Perquè jo, a classe, no vull que els alumnes aprenguin coses, sinó més aviat que les visquin.

No és una professió de relativisme pedagògic. Tampoc no feia més concessions del compte:

Que s'adormin o no s'adormin [els estudiants] depèn més d'ells que del professor, perquè també cal explicar coses tan àrides com necessàries.

La seva idea de la responsabilitat de l'ensenyament envers la llengua s'expressa en aquests mots —que també expressen el seu neguit per l'estat de salut del català—:

L'ensenyament hauria d'ajudar a fer del nostre lèxic un patrimoni estimat. [...] La vida actual i l'actual situació lingüística fan que la transmissió de la llengua no tingui un nivell de fluïdesa satisfactori [...] Llavors el problema que tenim ara mateix no és el de poder continuar parlant en català, sinó el de poder continuar pensant en la nostra pròpia llengua.

Em vénen al cap els mots de Fabra:

Perquè no es tracta pas d'escriure i de parlar amb correcció gramatical. Es tracta d'escriure i de parlar el català correctament [...] La correcció gramatical és una qüestió de l'ordre de la higiene. L'altra és una qüestió de pensament.

Malgrat la rima, la docència no s'adiu amb la maledicència, vici del qual Bastardas no s'agradava gens. En els *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots* hi ha un moment en què deixa l'interlocutor amb la paraula a la boca:

Ací el vaig interrompre, perquè sé que la seva llengua, quan hi posa ironia, és com un bisturí, i a mi mai no m'ha estat plaent ni dir ni escoltar mal de ningú.

Alguna cosa em caldrà dir d'allò a què Bastardas dedicà la vida professional: la filologia. La filologia entesa com l'art de llegir a poc a poc i amb molt de deteniment, i com una ciència interpretativa per antonomàsia; la filologia entesa com la interpretació dels textos en llur context històric, facilitada adés per un treball previ de lliçó i d'edició; i com una disciplina que es val crucialment del mètode comparatiu. Bastardas era un filòleg de la vella escola, és a dir, un filòleg, i no se n'averkonyia. Sabia interrogar els textos de manera pertinent. Sabia que la filologia és una ciència àrdua i fràgil, que demana una gran inversió de temps, paciència i mètode. I que pot donar satisfaccions —intellectuals, evidentment. I també sabia que al capdavant la fragilitat de la disciplina li guardava les espatlles:

A mi em serveix de consol pensar que no hi ha cap gran disbarat que no hagi estat defensat per un gran filòleg ni cap gran filòleg que no hagi defensat un gran disbarat.

Voldria dir unes paraules sobre el filòleg com a membre de l'IEC i sobre la filologia i la tasca normativa.

La seva incorporació com a membre de l'IEC li va produir una gran satisfacció, i l'estima que professà a la institució i la dedicació amb què la serví són inqüestionables, fos des de la Secció Filològica, des de les Oficines Lexicogràfiques, des de la Vicepresidència o des de la Societat Catalana d'Estudis Clàssics —de la qual fou delegat de l'IEC—, per bé que en els darrers anys hi hagués més clarobscur. Vegeu què en diu:

Quan el Sr. Rubió em va posar a la solapa el distintiu de membre adjunt de l'Institut d'Estudis Catalans, per un moment vaig pensar que havia fet alguna cosa que valia la pena. No t'espantis; va ser sols un instant. Et feia sentir estimat. I això sí que va ser important per a mi.

Altrament, com a bon filòleg, Bastardas tenia una clara concepció del que implicava l'activitat normativa. Una concepció basada, com en Fabra, en el coneixement de la llengua antiga, de la història dels mots segons que es dedueix dels textos clàssics i dels autors canònics; basada en la fidelitat als fets més que no en l'especulació; basada, en fi, en una racionalització, sistematització i elaboració —un punt artificiosa— de la llengua genuïna i sense perdre el món de vista: sense ignorar l'objectiu pràctic de tota prescripció. Ell sabia que bufaven altres vents; no es pot pas dir que no en fos conscient o que no s'hi interessés, ben al contrari. De la mà de gent més jove, va interessar-se per les noves o renovades formes d'argu-

mentació gramatical. No solament el movia la curiositat: només caldria mencionar alguna de les anàlisis sintàctiques amb què acompanyà alguns estudis filològics —o viceversa.

Formà part d'aquell grup de membres de l'IEC que, havent-se format en la filologia tradicional, van tenir el coratge de promoure l'ús de les tecnologies de la informació en la gestió i en l'elaboració de projectes i d'iniciatives d'una gran transcendència, com la creació del Termcat —el Consell Supervisor del qual presidí— o l'endegament del Diccionari del Català Contemporani. En tot cas, però, ell tenia les seves conviccions i es devia a la seva formació filològica i a una concepció humanística de la llengua, oimés a l'hora de la codificació lingüística. En una d'aquelles notes que he esmentat suara, referida a la sintaxi del participi concertat seguit d'infinitiu, hi deia:

En tot això hi ha una cosa que em preocupa. Quan es fa normativa, en el camp de la sintaxi, primer cal examinar si la construcció Tal és o no és catalana, i això cal fer-ho examinant els textos des de les *Homilies*, estudiant el procés evolutiu de la construcció i escoltant la nostra pròpia consciència lingüística, sense oblidar tanmateix que «el gramàtic és el guardià de la història». Però les especulacions lingüístiques no han de complicar les coses. En el cas de l'acord s'ha condemnat la construcció *deia que aquesta cançó l'havia sentida cantar al seu avi* per una especulació lingüística, un afany de fer distincions (Fabra), i s'ha defensat també amb raonaments lingüístics (Ferrater). Jo la defenso demostrant senzillament que és catalana (i que no fa mal a ningú ni és conflictiva).

No cal dir que aquestes notes seves són farcides, com ho són els seus treballs, de citacions literals d'autors clàssics en suport dels arguments que hi descabdella.

Un altre aspecte que creia que havia de guiar l'activitat normativa és la utilitat i el seny. Un diccionari ha d'ésser útil i un lexicògraf ha de tenir sentit comú. És un fet que per a designar un mateix objecte llengües diferents poden afaiçonar els mots basant-se adés en la forma adés en la funció de l'objecte, en el seu ús. Que el català anomeni *forquilla* a la forquilla, per analogia amb la forma d'una forca, i que, en canvi, el castellà l'anomeni *tenedor*, seguint la seva funció d'estri emprat per a sostenir la carn a l'hora de trinxar-la, entra dins el disseny de les llengües i els recursos dels parlants, i és un delit per al lexicògraf. Que el *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC) atengui a tots dos criteris i defineixi el mot com un «estri de fusta, de metall o de plàstic, generalment d'una sola peça, en forma de forca, amb dues, tres o quatre puntes, el qual serveix per a agafar la vianda i portar-la a la boca, tallar-la, etc.», estic segur que el satisfèia prou, però que defineixi el mot *altaveu* com un «aparell que transforma un senyal elèctric en so» o *micròfon* com un «aparell que converteix les ones sonores en senyals elèctrics, el qual [*sic*] amplifica i reconverteix en so» i no faci entenenent per a què es fan servir aquests estris no el devia plaure gaire.

També era el seny el que davant la frase de Montserrat Roig, «Ulisses [...] havia estat fet per a la lluita i per a organitzar el seu petit país», el feia demanar: «És raonable trobar bé el primer *per a* i malament el segon?» O bé quan l'escriptura aglutinada i sincopada de la fórmula tradicional *si us plau*, amb què amablement el caixer automàtic ens invita a ésser pacients, li serveix per a posar el dit a la plaga de dos vicis actuals:

Més aviat és un problema d'ecologia: és com matar un rossinyol o una cuca de llum. Jo en conec un que proposa dir i escriure *desgard!*, en lloc de *Déu-vos-guard!*, que serviria per als creients i per als no creients. Però deixem-ho, que tot plegat no té gaire importància.

Sí, a estones era rampellut, el contrariava la manca de seny gramatical, tant en la dèria de confondre velocitat d'elocució i estructura com en els excessos del parlar políticament correcte. Però deixem-ho, que tot plegat no té gaire importància.

He deixat per al final un comentari sobre l'ús del coneixement o tot sovint el desconeixement filològic en l'argumentació. Es tracta del que anomenava la «fallàcia etimològica». Un dels perills de l'ús de l'etimologia, el significat original del mot, és interpretar-la com la «veritat del mot» i filosofar a partir d'aquí entendent que els mots oculten una veritat vertadera. El problema és que això es pot fer tan aviat partint d'una etimologia correcta com d'una d'incorrecta. Arran d'uns jocs verbals malabars d'Ortega i d'Unamuno, Bastardas, benvolent, accepta, tanmateix, que

com a recurs retòric l'etimologia sembla cosa ben legítima, si es maneja amb habilitat i sense pedanteria, i cal reconèixer que, jugant amb les etimologies, s'han dit coses amb molt d'enginy. En bones mans l'etimologia és un recurs retòric eficient [...]

I ho ilustra amb un exemple que li havia d'ésser car: el títol del llibre d'un seu referent i mestre, Lluís Nicolau d'Olwer, *El pont de la mar blava*. En diu Bastardas:

La metàfora hi és expressada d'una manera tan subtil —i també tan elegant, que tot cal dir-ho— que ha d'explicar-la en la «Invitació» que encapçala el llibre quan diu: «alguna raó hi ha que la mateixa paraula designi el pont, en llatí, i la mar, en grec».

Però hi ha una cosa més perversa que la fallàcia etimològica i és la interpretació fallaç i contumaç; així, adverteix:

Traduint el llatí *hispanus* per *español* es pot produir una deformació fallaç i no lleu de la història catalana del segle IX. I no m'invento res.

I, tot i la benvolença mostrada envers l'ús retòric de l'etimologia en bones mans, sentència:

L'etimologia, el significat originari, no és per ell mateix un argument i tanmateix fer-ho servir és cosa arrelada. També és cosa arrelada [...] jugar amb els significats de les paraules i si convé forçar-los [...] Quan algú va decidir que *nació* i *nacionalitat* volien dir el mateix, però no ben bé el mateix, els legisladors suportaren amb indiferència (o amb resignació o amb valentia) les acusacions d'estultícia no solament dels semasiòlegs, sinó de la gent amb una mica de sentit comú.

Tot parlant de la llengua del segle IX, Joan Bastardas ens podia remetre al segle XX i encara, qui sap si amb clarividenc premonició, al segle XXI. I no m'invento res.

JOAN A. ARGENTER
Membre de la Secció Filològica
Institut d'Estudis Catalans

Joan Bastardas en el meu record

Un altre cop, doncs, em veig en la difícil situació de retre homenatge públic a la memòria claríssima del meu mestre, Joan Bastardas i Parera. Difícil perquè és impossible fer-ho sense ser piadosament infidel al seu tarannà, al seu desig, a la seva explícita voluntat. Tothom, o gairebé tothom, sap que Bastardas quan els seus pròxims, crec recordar que arran de la seva jubilació com a professor, insinuàvem la possibilitat d'homenatjar-lo ens va advertir amb comprensió i agraïment, sense enfadar-se, «avec une douceur non exempte de fermeté» —ha escrit bellament Pere Quetglas, deixeble seu i successor en la càtedra—, que no volia saber res d'homenatges, ni en vida seva, ni en memòria d'ell. I això quadrava amb la seva modèstia exemplar i característica. Tinc, però, recursos per justificar, potser a mitges, aquesta meua intervenció: la manera com es preserva la memòria d'un home, d'un mestre, potser no pertany del tot a la seva voluntat, potser pertany relativament als que el recordem i estimem, als que necessitem recordar-lo per tenir sempre present el seu exemple; d'altra banda la institució que m'ha convidat a participar en aquest acte, no és qualsevol institució. És l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i, concretament, la seva Secció Filològica. Ara bé, Joan Bastardas, membre de l'Institut des de 1972, vicepresident entre 1983 i 1986, i director de les seves Oficines Lexicogràfiques de 1990 a 1992, tenia un alt concepte i una alta estima d'aquesta institució. I la tenia, evidentment, com a home de ciència, com a investigador, però diré que encara més com a ciutadà compromès amb el seu país, exactament —i faré servir una paraula que evito curosament i que només aplicada a gent com Bastardas recupera la seva noblesa primitiva— com a patriota. És precisament la lleialtat callada, continuada, ferma, amb la qual va servir l'Institut amb tot el seu saber i amb tota la seva quasi llegendària sagacitat filològica, la que aconsella que jo ara faci el bo i el millor per correspondre a la invitació que se m'ha fet, sí, però també el que justifica, si no vull traïr la memòria del mes-

tre, que recordi que Bastardas no sempre es va sentir tractat per l'Institut de forma que correspongués a tot el que ell li va donar. Va haver-hi *desencontres*, es va sentir decebut, no va entendre accions o omissions que l'afectaren i el feren patir. I deuriem ser significatives per a ell, perquè, sent com era una persona que guardava per a la seva intimitat qualsevol sentiment d'aquest tipus, no va aconseguir del tot que els que l'estimaven no notéssim el seu disgust. Dit això, amb no menys claredat he de recordar que Bastardas continuà, ja no dic assistint —mentre les forces físiques li ho van permetre— a les sessions acadèmiques, sinó que la col·laboració amb la institució la va mantenir sempre dintre dels mateixos paràmetres de lleialtat i abnegada dedicació. El seu concurs, la seva opinió mai no van faltar a la Filològica. I cap defallida humana —pròpia o aliena— va entelar l'íntim orgull i el sentit de responsabilitat que va mantenir des del llunyà dia de 1972 en el qual va ingressar a l'IEC.

És, doncs, des d'aquesta complexa perspectiva que em complau recordar la memòria del molt savi, molt modest, molt plorat doctor Joan Bastardas i Parera, membre de l'IEC, mestre meu molt enyorat.

El que significa l'obra de Bastardas per al conreu científic, la cura normativa, la defensa i ennobliment de la llengua catalana, és cosa sobre la qual poden parlar amb més autoritat que no pas jo els distingits membres de la Secció Filològica amb els quals m'honoro de compartir aquesta sessió. Jo voldria parlar sobretot del Bastardas que jo vaig conèixer i tractar dia a dia, el professor universitari i l'ànima de l'Escola de Filologia Llatina de Barcelona. Alguna breu precisió biogràfica, serà, però, oportú de fer-la abans.

Bastardas va néixer a Barcelona l'any 1919. El seu pare, Albert Bastardas i Sampere, va ser el primer alcalde de Barcelona popularment elegit i d'ell va heretar la seva insubornable convicció en la democràcia i el catalanisme i una no amagada vocació política progressista que, si bé no va poder exercir —«vaig arribar massa tard», confessava, «quan es podia fer, ja era massa gran»—, mai va deixar d'orientar la seva feina investigadora i docent cap al servei del país que tant estimava.

Va ingressar a la Facultat de Filosofia i Lletres que ja per sempre seria la seva universitat amb una primerenca vocació pels estudis de filosofia, però el mestratge de Marià Bassols de Climent el va inclinar aviat a la filologia llatina i, més concretament, a la filologia llatina medieval, els estudis de la qual, iniciats per Lluís Nicolau d'Olwer, Bastardas reintroduiria formalment a la Universitat. Després de cursar el doctorat a Madrid va defensar la tesi *Particularidades sintácticas del latín medieval*, que va obtenir premi extraordinari i Premi Antonio de Nebrija 1951. Publicada l'any 1953, fou prologada per l'eminent especialista en llatí medieval Dag Norberg, professor a la Universitat d'Estocolm, qui va exercir un influent mestratge a distància sobre Bastardas, continuat per una fructífera relació que es va mantenir durant tota la vida del filòleg suec. En el seu pròleg s'admirava Nor-

berg «de la richesse des observations nouvelles et intéressantes qu'on trouve dans la thèse de M. Bastardas» i, continuava, «ses recherches, issues de l'école philologique de Barcelone, sont d'une très grande importance pour tous ceux, latinistes aussi bien que romanistes, qui s'intéressent au développement de la langue latine au moyen âge». Si m'he permès de reproduir la citació és perquè en ella apareixen *in nuce* els elements que Bastardas no va mai deixar de desenvolupar en la seva biografia acadèmica i científica: ell es definia com un «llatinista empeltat de romanista» i sempre va tenir una clara consciència de pertinença a una Escola de Filologia de Barcelona, entitat molt més efectiva que institucional, consciència que es va ocupar de transmetre als seus deixebles, entre ells qui l'ha succeït al front del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* (GMLC), el professor Pere Quetglas. És aquest últim qui ha subratllat com aquesta dualitat entre llatinista i romanista —que potser hauríem de concretar més, tot substituint romanista per catalanista— es fa ben explícita i fins i tot s'acaba decantant pel costat de la romanística. No hem d'oblidar en cap moment que el GMLC duu un títol ben aclaridor: «Mots llatins i romànics documentats en fonts catalanes de l'any 800 al 1100». El seu objectiu, per tant, no només és el de documentar els neologismes del llatí, sinó, i sobretot, detectar darrere seu l'aparició de les primeres formes catalanes. I de la importància d'aquesta tasca en pot donar fe Joan Coromines, qui, a l'hora de redactar el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, va recórrer, fins allà on li va ser possible, a les datacions establertes pel GMLC. I, de fet, com s'ha pogut detectar amb posterioritat, en els punts en què Coromines no disposava del GMLC, la documentació de les primeres aparicions de molts de mots pateix un sensible retard respecte a la que donà amb posterioritat el GMLC. Però, al costat de la part purament lèxica, la dèria que Joan Bastardas tenia per la sintaxi es deixa veure sovint en la redacció dels articles; alguns d'ells són autèntiques joies sintàctiques. I encara més, cosa insòlita en un diccionari, l'apartat de notes que hi va voler incorporar té un valor extraordinari a l'hora de donar compte de la realitat cultural i material de la Catalunya de l'alta edat mitjana. Ara bé, si el GMLC, iniciat pel seu mestre Bassols de Climent, és l'obra magna de Bastardas, aquella a la qual va dedicar una més gran continuïtat d'esforços i de saviesa, lluitant, al front d'un reduïdíssim i abnegat equip de deixebles, contra una migradesa de recursos de vegades gairebé escandalosa, el fet és que el camp de l'interès del mestre, a partir d'aquesta contribució decisiva per a l'estudi del llatí medieval de Catalunya, del «català preliterari», de la història i les institucions medievals catalanes, es va ampliar progressivament des de ben aviat. D'una forma molt conseqüent, va interessar-se per l'estudi del conjunt dels problemes que planteja el text dels *Usatges de Barcelona*, als quals va dedicar el seu discurs de recepció a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1977) i del qual va donar, amb la col·laboració d'un grup de deixebles, la primera edició científica establerta amb criteris moderns

(Barcelona, 1984; 2a ed., 1991). Com s'ha insinuat abans, una part substancial de la seva producció científica la va dedicar als estudis de lèxic i sintaxi del català preliterari: entorn d'aquesta temàtica va escriure una gran quantitat de treballs, només parcialment reproduïts, amb una acurada reelaboració, en el llibre *La llengua catalana mil anys enrere* (Barcelona, 1995). Tot recolzant en la seva pregona competència en els problemes i els mètodes de la semàntica i lexicologia històriques, però fent gala d'un estil que, sense minva del rigor, era alhora planer i elegant (una característica de la seva mantinguda fidelitat a alguns aspectes essencials del Noucentisme), Bastardas va triar el gènere literari del diàleg, els precedents clàssics i humanístics del qual tant coneixia i estimava, per exposar qüestions cabdals d'aquells problemes i mètodes en el llibre *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots* (Barcelona, 1996), XV Premi Manuel Sanchis Guarner a la unitat de la llengua catalana i Premi a l'autor de la millor obra d'assaig en català atorgat per la Institució de les Lletres Catalanes per al trienni 1994-1996. Un altre grup de treballs sobre llengua i literatura catalanes, en els quals es preocupa de fets i autors que arriben fins als nostres dies, els va reunir en el llibre «*Els camins del mar*» i *altres estudis de llengua i literatura catalanes* (Barcelona, 1998).

Però malgrat una activitat investigadora vasta i intensa, de la qual les publicacions i els guardons citats són només una mostra selectiva, Bastardas es considerava «per damunt de tot, professor». I la docència, des dels cursos d'introducció a la llengua i literatura llatines —els enyorats «cursos comuns de Filosofia i Lletres»— fins als seminaris i cursos de doctorat sobre temes monogràfics de la seva especialitat, i a la direcció d'innombrables treballs de recerca, tesines i tesis doctorals, va ser una dedicació apassionada durant pràcticament tota la seva vida intel·lectual. És responsabilitat i mèrit seu, com ja s'ha dit, la reintroducció efectiva dels estudis de filologia llatina medieval a la Universitat de Barcelona, disciplina a la qual va fer una decisiva aportació amb la magistral caracterització del llatí medieval publicada a l'*Enciclopedia lingüística hispánica*, l'any 1960, amb el títol ben descriptiu d'«El llatí de la Península Ibérica: el llatí medieval», especialment destacable pel seu caràcter programàtic i per l'anàlisi que contenia sobre l'interès i les possibilitats d'aquests estudis.

Al Bastardas professor, aquell del qual puc parlar amb més proximitat, el vaig conèixer jo el mes d'octubre de 1968, quan vaig venir de la Universitat de València, on havia fet els cursos comuns, per cursar filologia clàssica a la Universitat de Barcelona. Evocar la seva figura —encara no portava la barba que acabà de donar-li l'aspecte bondadós i fins i tot paternal—, ocupadíssim a netejar i carregar la inseparable pipa maltractant amorosament la balustrada del primer pis del Pati de Lletres, requeriria un artista de la paraula. És aquell Bastardas, una barreja inconfusible de timidesa i accessibilitat, a qui em vaig acostar per primera vegada, jo que ja venia amb una imatge d'ell feta tota de veneració, la que m'havia transmès

la meua excel·lent professora de llatí de l'Institut de Castelló de la Plana, Josefina Soler i Garcia, deixebia ella també de Bassols i col·laboradora primerenca del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*. Des d'aquell moment vaig ser alumne d'ell, després becari i ajudant, em va dirigir pacientíssimament una tesi irresponsablement triada per mi i per a la qual va tenir un respecte i una curiositat dignes de millor causa. En fi, vaig anar sentint-me deixeble d'en Bastardas en una mesura molt més gran de la que ell acceptava titular-se mestre, que no sé si n'era alguna. Passat el temps, quan jo em podia permetre alguna petita ironia amb ell, acostumava a dir-li: «Doctor Bastardas, no pateixi quan li dic mestre: el seu mestratge s'exerceix d'una manera inconscient, vostè ni se n'adona». No sé si li agradava, em penso que sí. El que jo no esperava en aquells temps és que acabaria per convertir-me en col·lega seu, en company de claustre. Vaig tenir la sort de ser catedràtic de l'*alma mater* barcelonina quan a ell encara li quedaven alguns anys d'activitat en la càtedra i jo podia seguir aprofitant-me de la seva ciència, de la seva bondat i de la seva humanitat, aprenent a prop seu. M'ho va posar tot d'allò més fàcil: jo estava confós, content i no sé si dir avergonyit, avergonyit de portar aquell títol amb tan poca maduresa, ciència i seny —és clar que llavors, fa prop de trenta anys, no podia imaginar com es devaluaria encara més això de fer-se catedràtic. Un bon dia, Bastardas em va començar a tractar de tu (evidentment mai em va passar pel cap fer el mateix amb ell, tot i que començava a estilar-se) i a poc a poc vaig anar sentint que el mot «amic» amb el qual encapçalava les cartes i els bitllets que m'adreçava, va anar convertint-se en una realitat sòbriament expressada i pregonament sentida. Encara faig per fer-me mereixedor d'aquesta dignitat.

Perdó, inevitablement he parlat massa de mi, com sol passar i s'hauria d'evitar en aquests casos. Volia explicar la perspectiva des de la qual vaig anar coneixent el doctor Bastardas progressivament. Va ser, sobretot al començament, la perspectiva d'un alumne. I Bastardas es considerava, ja ho he dit, abans que res, professor, un professor la dedicació del qual no s'acabava, ni de ben lluny, a les classes. Ell era un mestre d'allò que el professor Quetglas ha anomenat «socorrisme científic», mai deia que no a llegir atentament, corregir sòbriament, qualsevol treball que algú li portés, i s'hi deixava, de vegades, el millor del seu temps i la seva paciència. És incomptable el nombre d'articles de col·legues i deixebles, molts d'ells professors d'ensenyament secundari i d'universitat, en els quals l'autor li expressa el seu reconeixement. L'altra cara de la moneda és que, tot cercant sempre el rigor i la perfecció en els seus treballs, també els sotmetia, amb modèstia absolutament sincera, a la crítica de col·legues i deixebles, abans de publicar-los. Creguin que cercar una petita imperfecció, un error, una errada en aquelles acuradíssimes planes era un treball que no obtenia sempre fruits. L'última vegada que vaig veure i compartir temps amb el meu mestre va ser per això. Em va demanar, com solia fer des que no sortia de casa, que pugés al seu pis de Sarrià perquè l'ajudés a corregir

un original. Puc donar testimoni que, com gairebé sempre, no hi havia res per corregir —concretament li vaig suggerir un canvi de puntuació, suggerència que va agrair amb tanta sinceritat que em va desarmar una vegada més: quin seny, quina modèstia, fins al final, vaig pensar—, però sobretot puc donar testimoni que llavors, molts pocs dies abans de la seva mort, encara treballava —si bé evidentment minvat en les seves forces físiques— amb aquella agudesia i afany de claredat i rigor intel·lectual que el van caracteritzar durant tota la seva llarga i fecunda vida. No tinc cap dubte que, de més a prop, com en aquest cas del qual conservo record commogut, o de més lluny, generacions d'universitaris barcelonins i una munió de deixebles, molts d'ells, com he dit, professors d'ensenyament secundari i d'universitat, recorden i recordaran sempre, retallada sobre el fons de les aules o del claustre del Pati de Lletres de la vella universitat barcelonina, la seva figura, la d'un savi professor d'un tarannà alhora paternal i benèvolament irònic, l'esmentat to planer i tanmateix la precisió amb què s'esforçava per explicar les coses més complicades, la humilitat sempre atenta amb la qual escoltava, ell, tan ric de coneixements. Aquest record constituirà sempre un estímul perquè intentem millorar, ara que ell, el mestre estimat, descansa en pau.

JOSEP LLUÍS VIDAL
Catedràtic de filologia llatina
Universitat de Barcelona

LLISTA DE MEMBRES DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS AMB UNA BIOGRAFIA PUBLICADA
A LA COLECCIÓ «SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES»

ALCOVER I SUREDA, Antoni M.	(1862-1932)
ALÒS-MONER I DE DOU, Ramon d'	(1885-1939)
ALSINA I BOFILL, Josep	(1904-1993)
ANGLADA I D'ABADAL, M. Àngels	(1930-1999)
ARAMON I SERRA, Ramon	(1907-2000)
BASTARDAS I PARERA, Joan	(1919-2009)
BATALLER I CALATAYUD, Josep Ramon	(1890-1962)
BOFILL I PICHOT, Josep M.	(1860-1938)
BOLÒS I CAPDEVILA, Oriol de	(1924-2007)
BROCÀ I DE MONTAGUT, Guillem M. de	(1850-1918)
CARNER I PUIG-ORIOI, Josep	(1884-1970)
CARRERAS I ARTAU, Joaquim	(1894-1968)
CASASSAS I SIMÓ, Enric	(1920-2000)
CERVERA I ASTOR, Leandre	(1891-1964)
COLOMER I POUS, Eusebi	(1923-1997)
DOMINGO I SANJUÁN, Pere	(1896-1979)
DURAN I SANPERE, Agustí	(1887-1975)
ESTEVE I SUBIRANA, Antoni	(1902-1979)
FABRA I POCH, Pompeu	(1868-1948)
FARGAS I ROCA, Miquel A.	(1858-1916)
FOLCH I TORRES, Joaquim	(1886-1963)
FONT I QUER, Pius	(1888-1964)
FONTSERÈ I RIBA, Eduard	(1870-1970)
GUIMERÀ I JORGE, Àngel	(1845-1924)
MARAGALL I GORINA, Joan	(1860-1911)
MARGALEF I LÓPEZ, Ramon	(1919-2004)
MARTORELL I TRABAL, Francesc	(1887-1935)
MIRET I SANS, Joaquim	(1858-1919)
MOLL I CASASNOVAS, Francesc de Borja	(1903-1991)
NICOLAU D'OLWER, Lluís	(1888-1961)
OLIVER I TOLRÀ, Miquel dels Sants	(1864-1920)
PI I SUNYER, August	(1879-1965)
PIJOAN I SOTERAS, Josep	(1881-1963)
PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, Enric	(1870-1917)
PUIG I CADAFALCH, Josep	(1867-1956)
ROCA-PONS, Josep	(1914-2000)
RUBIÓ I BALAGUER, Jordi	(1887-1982)
RUBIÓ I LLUCH, Antoni	(1856-1937)
RUYRA I OMS, Joaquim	(1858-1939)
SAGARRA I DE SISCAR, Ferran de	(1853-1939)

SARDÀ I DEXEUS, Joan	(1910-1995)
SARSANEDAS I VIVES, Jordi	(1924-2006)
SEGALÀ I ESTALELLA, Lluís	(1873-1938)
SERRA I HÚNTER, Jaume	(1878-1943)
SOLÉ I SABARÍS, Lluís	(1908-1985)
TEIXIDOR I BATLLE, Josep	(1920-1989)
TERRADAS I ILLA, Esteve	(1883-1950)
TRIAS I FARGAS, Ramon	(1922-1989)
TRUETA I RASPALL, Josep	(1897-1977)
TURRÓ I DARDER, Ramon	(1854-1926)
VALLS I TABERNER, Ferran	(1888-1942)
VILA I DINARÈS, Pau	(1881-1980)
VILLANGÓMEZ I LLOBET, Marià	(1913-2002)

SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES

Títols publicats

- [1] Manuel RIBAS I PIERA, *Josep Puig i Cadafalch, cofundador i membre il·lustre de l'IEC* (1996)
- [2] Josep M. CAMARASA, *Ramon Turró, un modernista al laboratori* (1997)
- [3] Josep CARRERAS, *August Pi i Sunyer: Semblança biogràfica* (1998)
- [4] Manuel SUBIRÀ, *Pere Domingo: Semblança biogràfica* (1998)
- [5] Albert BALCELLS, *Enric Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans* (1998)
- [6] Oriol CASASSAS, *Miquel A. Fargas i Roca i els nous horitzons* (1999)
- [7] Xavier BARRAL, *Josep Pijoan: Del salvament del patrimoni artístic català a la història general de l'art* (1999)
- [8] M. Àngels Anglada i d'Abadal: *Sessió en memòria* (1999)
- [9] Eulàlia DURAN, *Agustí Duran i Sanpere: Semblança biogràfica* (2000)
- [10] Francesc FONTBONA, *Joaquim Folch i Torres: Semblança biogràfica* (2000)
- [11] Jordi SALES, *Jaume Serra i Hünter: Semblança biogràfica* (2000)
- [12] Carles MIRALLES i ANSCARI M. MUNDÓ, *Lluís Nicolau d'Olwer: Semblança biogràfica* (2000)
- [13] Josep M. FONT, *Guillem M. de Brocà: Semblança biogràfica* (2000)
- [14] Oriol de BOLÒS, *Pius Font i Quer: Semblança biogràfica* (2000)
- [15] Antoni ROCA, *Esteve Terradas i Illa: Semblança biogràfica* (2000)
- [16] Joan VENY, *Antoni M. Alcover i Sureda: Semblança biogràfica* (2000)
- [17] Pere LLUÍS FONT, *Joaquim Carreras i Artau: Semblança biogràfica* (2000)
- [18] *Enric Casassas i Simó: Sessió en memòria* (2000)
- [19] David SERRAT, *Lluís Solé i Sabarís: Semblança biogràfica* (2000)
- [20] *Ramon Aramon i Serra: Sessió en memòria* (2001)
- [21] Antoni SERRA I RAMONEDA, *Joan Sardà i Dexeus: Semblança biogràfica* (2001)
- [22] Aina MOLL, *Francesc de Borja Moll: Semblança biogràfica* (2001)
- [23] *Josep Roca-Pons: Sessió en memòria* (2001)
- [24] Josep ENRÍC LLEBOT, *Eduard Fontserè i Riba: Semblança biogràfica* (2002)
- [25] Carles MIRALLES, *Lluís Segalà i Estalèlla: Semblança biogràfica* (2002)
- [26] Albert BALCELLS, *Ramon d'Àldòs-Moner i de Dou: Semblança biogràfica* (2003)
- [27] Jaume CABRÉ, *L'ocellot sinistre: Semblança biogràfica d'Àngel Guimerà* (2003)
- [28] Pere LLUÍS FONT, *Eusebi Colomer i Pous: Semblança biogràfica* (2003)
- [29] Ricard GUERRERO, *Josep Alsina i Bofill, amor a la professió, amor a la llengua, amor al país: Semblança biogràfica de Josep Alsina i Bofill* (2003)
- [30] M. Teresa FERRER, *Joaquim Miret i Sans: Semblança biogràfica* (2003)
- [31] Josep M. MAS I SOLENCH, *Ferran Valls i Taberner: Semblança biogràfica* (2004)
- [32] Oriol CASASSAS, *Josep Trueta i Raspall, el símbol: Semblança biogràfica de Josep Trueta i Raspall* (2004)
- [33] Salvador REGUANT, *Josep Ramon Bataller i Calatayud: Semblança biogràfica* (2004)
- [34] *Marià Villangómez: Sessió en memòria* (2004)
- [35] Carles A. GASÒLIBA, *Ramon Trias i Fargas: Semblança biogràfica* (2004)
- [36] *Homenatge a Joaquim Ruyra en el centenari de 'Marines i boscatges': (1903-2003)* (2005)
- [37] Manuel CASTELLET, *Josep Teixidor i Batlle: Semblança biogràfica* (2005)

- [38] Carles MIRALLES, «*Un xic exòtic i desorientat*»: *Semblança de Joan Maragall l'últim any de la seva vida* (2005; 1a reimpr., 2011)
- [39] Ramon Margalef: *Sessió en memòria* (2005)
- [40] Eva SERRA, *Ferran de Sagarra i de Siscar: Semblança biogràfica* (2005)
- [41] Josep MASSOT, *Jordi Rubió i Balaguer: Semblança biogràfica* (2005)
- [42] Joan VILÀ-VALENTÍ, *Pau Vila i Dinarès: Semblança biogràfica* (2006)
- [43] Joan SOLÀ, *Pompeu Fabra i Poch: Semblança biogràfica* (2006; 1a reimpr., 2011)
- [44] Albert BALCELLS, *Francesc Martorell i Trabal: Semblança biogràfica* (2006)
- [45] Jacint CORBELLA, *Antoni Esteve i Subirana: Semblança biogràfica* (2006)
- [46] Oriol CASASSAS, *Leandre Cervera i Astor: Semblança biogràfica* (2007)
- [47] Josep VALLVERDÚ, *Josep Carner i Puig-Oriol: Semblança biogràfica* (2008; 1a reimpr., 2011)
- 48 Albert BALCELLS, *Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans* (2008)
- 49 *Oriol de Bolòs i Capdevila: Sessió en memòria* (2009)
- 50 Joaquim MOLAS, *Miquel dels Sants Oliver i Tolrà: Semblança biogràfica* (2009)
- 51 Josep M. CAMARASA, *Josep M. Bofill i Pichot: Semblança biogràfica* (2009)
- 52 *Jordi Sarsanedas: Sessió en memòria* (2010)
- 53 *Rafael Caria: Sessió en memòria* (2010)
- 54 *Joan Bastardas: Sessió en memòria* (2011)

